

CZU: 347.98(478)"1917/1918"

REORGANIZAREA JUSTIȚIEI BASARABENE PE AGENDA DE LUCRU A SFATULUI ȚĂRII

Elena ARAMĂ, Oxana CHISARI-LUNGU

Universitatea de Stat din Moldova

Sfatul Țării, parlamentul basarabean de la 1917-1918, a examinat la 9 martie 1918 proiectul de lege de reorganizare a justiției. În prezentul articol, pe baza proiectului original aflat în Arhiva Națională a Republicii Moldova, sunt analizate propunerile de ameliorare a justiției basarabene, care demonstrează necesitatea stringentă de reorganizare a justiției pe baze democratice.

Cuvinte-cheie: reorganizare, proiect de lege, justiție, tribunal, Curte de Apel, judecători, jurați, avocați, procurori, notari.

THE REORGANIZATION OF BASARABIAN JUSTICE IN THE WORK AGENDA OF SFATUL ȚĂRII

Sfatul Țării (the Country Council) of the Basarabian Parliament from 1917-1918, examined on the 9-th of March 1918 the draft law on justice reorganization. In this article, on the basis of the original draft from the National Archives of the Republic of Moldova, the proposals for improvement of the Basarabian justice that prove the urgent need to reorganize the justice on democratic bases are analyzed.

Keywords: reorganization, draft law, justice, Court, Court of Appeal, judges, jurors, lawyers, prosecutors, notaries.

Introducere

La începutul secolului XX Imperiul Rus îngloba nu doar teritorii proprii rusești, dar și teritorii ale altor popoare, inclusiv teritoriul românesc dintre Prut și Nistru, numit de țarism Basarabia. În anul 1917, în plin război mondial, monarhia rusă a căzut din cauza mișcărilor revoluționare ce s-au extins și în regiunile naționale ale Imperiului. În Basarabia de asemenea a derulat o mișcare populară ce revendica drepturi naționale, sociale și politice. Printre aceste revendicări a fost și cerința de a fi constituit un organ reprezentativ pentru Basarabia, deci un organ de tip parlamentar – Sfatul Țării. Prima ședință a avut loc la 21 noiembrie 1917 și în continuare Sfatul Țării a luat decizii importante: proclamarea Republicii Democratice Moldovenești la 2 decembrie 1917, declararea independenței Republicii Democratice Moldovenești la 24 ianuarie 1918, unirea cu România la 27 martie 1918. Pe parcursul activității sale Sfatul Țării s-a confruntat cu numeroase probleme, una dintre care era situația deplorabilă a justiției în Basarabia, consecință a aflării acesteia în cadrul Imperiului Rus.

1. Situația justiției basarabene la începutul anului 1918

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Imperiul Rus (ce anexase Basarabia în 1812) a fost realizată o reformă judecătorească. În cadrul acestei reforme s-au creat două sisteme de instanțe judecătorești: instanțe generale și instanțe locale (judecătoriile de pace). Separat de aceste organe, în baza reformei țărănești, pentru țărani se crează și judecătorii de voloste (plasă). Deși conform Regulamentelor judiciare numai judecătoriile de pace erau numite instanțe locale, însă după competență teritorială și materială reiese că și judecătoriile de voloste (plasă) ca judecătorii pentru țărani trebuie să fie considerate judecătorii locale.

Justiția de pace era realizată prin judecători unici sau organe colegiale ca instanțe locale și de competența acesteia ținea examinarea dosarelor (atât civile, cât și penale) mai puțin relevante din punctul de vedere al interesului general, printr-o procedură mai simplificată, iar scopul era de a aduce părțile la împăcare. Cu toate că procesul decurgea într-o formă mai simplă (termene reduse, judecător unic), totuși el era de natură jurisdicțională.

Justiția de pace era semiprofesională, censul de studii fiind diminuat din două motive:

1. Imperiul Rus nu dispunea încă de suficiente cadre;
2. Erau necesare nu atât cunoștințe juridice, cât cunoașterea modului de viață, a moravurilor și obiceiurilor poporului.

Ierarhia instanțelor judiciare de pace era reprezentată de două tipuri de instanțe judiciare:

- 1) judecătoriile de pace de sector care activau într-un sector (județul reprezenta un sector, iar orașul era împărțit în câteva sectoare) și
- 2) congresul județean al judecătorilor de pace.

Judecătorii de pace erau asigurați material (inclusiv cu sediu), finanțați de către organele de zemstvă (organe de autoadministrare locală), ei primeau o sumă specială preconizată să acopere toate cheltuielile necesare pentru înfăptuirea justiției.

Imperiul Rus era un stat, în care predomina organizarea socială medievală, adică organizarea socială era bazată pe un regim juridic diferit al persoanelor în funcție de starea socială și nici reforma judiciară nu a schimbat această situație, păstrând pentru țărani, stare socială inferioară, o justiție specială, țărănească. Ea se încadra în ceea ce se numea administrație țărănească, care se constituia din administrația sătească și cea de voloste (plasă). Administrația obștii sătești era compusă din adunarea sătească (сельский сход) și starosta (староста), iar administrația volostei (plasei) – din adunarea de voloste (волостной сход), care alegea administrația de voloste (волостное правление) și judecătoria de voloste (plasă). Din administrația de voloste (волостное правление) făceau parte șeful volostei (волостной старшина), starostii satelor din voloste (plasă) sau ajutorii șefului volostei (plasei) și perceptorii de impozite și dări [1].

Această organizare judecătorească a generat multiple lacune și inconveniente, astfel încât la începutul secolului XX împăratul Rusiei Nicolai al II-lea a semnat decretul din 12.12.1904 către Senat, cerând să fie modificată justiția locală, astfel încât să fie în ajutorul „clasei de agricultori”. Era nevoie de a restructura justiția locală, având în vizor trei scopuri:

1. Asigurarea egalității tuturor în fața legii;
2. Asigurarea independenței necesare judecătorilor locali;
3. Structurarea unitară a organizării judecătorești.

Acestei cereri din partea țarului i s-a dat curs abia în 1912, fiindcă timp de câțiva ani, între 1907 și 1910, în Duma Imperiului Rus s-au purtat discuții lungi și contradictorii cu privire la acest subiect, după care proiectul de lege a fost transmis în Consiliul de Stat și abia în 1912 a fost votată de Dumă și sancționată de țar Legea despre reorganizarea justiției locale (cunoscută ca Legea din 15 iunie 1912).

De remarcat că în această lege chiar primul articol din Regulamentul instituțiilor judiciare stipula că puterea judecătorească aparține: judecătorilor de pace, congreselor judecătorilor de pace, tribunalelor (judecătorii districtuale – окружные суды), Curților de Apel și Senatului; deci, se prefigura realizarea unei structuri unitare a sistemului judecătorec [2].

Legea introducea modificări în actele normative în baza cărora a fost realizată reforma judiciară din 1864, dar aceste modificări au fost puse în aplicare din 1914 doar în câteva (10) gubernii (printre care Basarabia nu figura) și doar în 1917 Guvernul Provizoriu a decis extinderea ei asupra întregului teritoriu al Rusiei. Deși aceste modificări introduse prin Legea din 15 iunie 1912 nu au fost aplicate în Basarabia, examinarea lor este importantă tocmai pentru că arătau acele lacune ale justiției ce au fost depistate pe parcursul anilor după reforma judiciară.

Transformările sociale în relațiile agrare (reforma stolăpinistă) făceau lipsite de sens instituțiile șefilor de zemstvă și judecătoriile de voloste (țărănești). Și țărani din guberniile centrale au devenit proprietari funciari, de aceea era stringent necesară protecția prin justiție a proprietății lor funciare, căci șefii de zemstvă nu aveau atribuții de protecție a averii funciare. Tutela împovăraătoare a obștei a fost eliminată. În legătură cu aceste schimbări, instituțiile șefului de zemstvă și judecătoriile de voloste aparțineau trecutului. Ele trebuiau reformate, de aceea era reactivată justiția de pace, dar nu în forma ei anterioară. Sistemul judecătorilor de pace includea aceleași persoane: judecători de onoare, judecători de sector și judecători suplimentari. Însă, competența teritorială nu era strict limitată de teritoriul județului. Preocuparea pentru formarea unui sistem unitar al instanțelor judecătorești și-a găsit exprimare și în faptul că activitatea judecătorilor de pace era supravegheată de Curțile de Apel, care urmau să transmită Ministerului Justiției și Senatului rapoarte privind funcționarea justiției de pace; anterior, Curțile de Apel și judecătoriile de pace nu aveau niciun fel de legătură.

Instanță locală îngloba de fapt judecătoria de voloste, căci așa-numita judecătorie sătească includea președinții judecătorilor de voloste sub președinția judecătorului de pace. În general, toate acțiunile privind constituirea judecătoriei sătești erau tutelate de judecătorii de pace. Situația nouă era că se crea o structură comună a justiției locale, un pas spre a crea instanțe universale, adică instanțe judecătorești pentru toți și astfel elimina principiul medieval, de castă, al judecătorilor pentru țărani.

Legea prevedea modificarea și a modalității de desemnare a președintelui congresului judecătorilor de pace. El trebuia să fie numit de țar la recomandarea ministrului Justiției, adică principiul numirii judecătorilor comun pentru toți magistrații. Candidatul putea proveni fie din membrii tribunalelor, fie din judecătorii de pace, care aveau un stagiul profesional de minimum trei ani. În Chișinău însă (ca și în alte orașe mari) președintele congresului era ales conform vechii proceduri, pentru că în Basarabia nu s-a extins acțiunea legii din 15 iunie 1912. Totuși, nota la art.10 arăta din nou că în județul Ismail (care timp de 22 de ani, ca și județul Cahul, se aflase în cadrul Moldovei, Principatelor unite, apoi al României) judecătorii de pace erau numiți de guvern conform înaltei dispoziții a țarului din 21 septembrie 1888 [3], (județul Cahul nu mai era menționat, fiindcă județul a fost desființat). Această notă demonstrează că în Imperiul Rus de-abia se preconiza introducerea principiului, cunoscut mai demult în România.

Pentru judecătorii de pace erau anumite condiții de a accede în funcție: studiile (medii), durata (3 ani) aflării în funcție în domeniul juridic (șef de zemstvă, avocat, notar, procuror-adjunct pe lângă tribunal, judecător de pace, judecător orășenesc, judecător de instrucție) și censul de avere. Pentru judecătorii de pace din Basarabia valoarea averii imobiliare rămânea să fie mai mare de 3 000 de ruble. Dacă candidatul avea studii superioare, pentru a fi înscris ca și candidat era suficient ori censul de serviciu, ori doar jumătate din valoarea censului de avere. Legea din 1912 mai adăuga două categorii de persoane care nu puteau candida la funcția de judecător de pace: cei eliminați din barouri și adjuncții lor, precum și evreii (art.21 din Regulamentul instituțiilor judiciare). Deci, în 1912 Imperiul Rus nu renunțase încă la politica discriminatorie față de evrei.

În competența justiției de pace erau litigiile până la 1000 de ruble, iar jurisdicția penală era determinată de pedeapsă. De competența acesteia din urmă țineau infracțiunile pentru care se prevedeau pedepse pecuniare (amendă până la 1000 de ruble), dar și privarea de libertate pe termen de până la un an și jumătate. 150 de infracțiuni (art.332 CPP) erau excluse din competența justiției de pace, în special infracțiunile pentru care se prevedeau cumulativ și alte măsuri de constrângere. Deși a fost enunțat scopul de a organiza o justiție universală pentru toți, legea din 1912 nu a lichidat judecătoria de voloste (plasă), nota 1 la art.2 stipula în mod clar Regulile provizorii pentru judecătoria de voloste (plasă), care rămânea a fi judecătorie doar pentru țărani. O anumită noutate introduceau art.29 și 30, care prevedeau ca instanță de apel judecătoria sătească superioară, care era compusă din președinții judecătoriilor de voloste (plasă) din sectorul de pace sub președinția judecătorului de pace din sector [4].

Schimbările pe care le-a introdus legea din 1912 arătau clar neajunsurile pe care le avea justiția în Imperiul Rus, unele dintre aceste lacune fiind înlăturate prin legea nominalizată. Situația însă nu se schimbase pentru unele teritorii naționale, printre care se afla și Basarabia, pentru că asupra ei acțiunea legii din 1912 nu a fost extinsă.

2. Necesități și propuneri de reorganizare a justiției

Astfel, la 1917 Republica Democratică Moldovenească avea la ordinea zilei și problema privind reformarea justiției. Proiectul de lege de organizare judecătorească (numit Regulamentele judiciare ale Republicii Moldovenești) a fost propus de ministrul de atunci al Justiției, Mihail Savenco, și prezentat în Sfatul Țării la 9 martie 1918.

Mihail Savenco a ocupat postul de ministru al Justiției timp de 4 luni – în primul și al doilea guvern al Republicii Democratice Moldovenești, din 7 decembrie 1917 până la 7 aprilie 1918 [5]. Acest proiect în cea mai mare măsură copia Regulamentul Imperiului Rus privind instituțiile judiciare din 1864, cu modificările care au fost introduse în 1912, dar care au fost puse în aplicare doar pentru guberniile din centrul Imperiului Rus, nefiind aplicate în Basarabia.

Pe cele 47 de file (cu verso) ale proiectului de lege (text dactilografiat în limba rusă) sunt expuse 448 de articole, care sunt divizate în capitole și secțiuni [6]. Probabil, acest proiect a fost realizat cam în grabă, căci nu este suficient de consecvent numerotat, de exemplu: după compartimentul 2 vine compartimentul 4, iar după compartimentul 9 a fost inserat compartimentul 2, unele articole sunt repetat scrise – art. 408, 409. Pe prima pagină, în colțul drept, este scris de mână „17 februarie”, posibil, data la care a fost definitivat proiectul.

În Preliminarii sunt incluse 12 articole, cu expunerea considerentelor autorilor proiectului, care mai întâi atenționau asupra unității structurale a organelor de justiție, arătând că puterea judecătorească aparține judecătorilor de pace, congreselor judecătorilor de pace, tribunalelor, Curții de Apel și Curții de Casație.

Observăm lipsa judecătoriilor de voloste (plasă) pentru țărani. Deci, comparativ cu legea țaristă din 15 iunie 1912, proiectul făcea totuși un pas înainte în ce privește crearea unui sistem judiciar unic pentru toți; un anumit progres era observabil, căci renunța la structurarea medievală a societății.

Compartimentul I se referea la justiția de pace. Judecătorii de pace urmau să activeze în sectoare, ale căror granițe teritoriale erau determinate de adunările de zemstvă (respectiv, dumele orășenești). În circumscripția de pace urmau să fie instituți și judecători administrativi. Judecătorii se alegeau pe 3 ani de Adunările județene de zemstvă, iar în orașele care aveau congrese ale judecătorilor de pace – de dumele orășenești. Lista persoanelor alese trebuiau prezentate Curții de Casație pentru confirmare. În calitate de condiții pentru a fi judecători de pace erau indicate: o vârstă mai mare de 25 ani și censul de studii: absolvirea unei instituții de învățământ mediu sau superior, ce putea fi asimilată unei experiențe timp de 5 ani în calitate de secretar al Tribunalului sau al Congresului judecătorilor de pace.

Articolul 21 stabilea că nu pot fi judecători de pace:

- 1) persoanele, în privința cărora este intentat dosar sau sunt condamnate printr-o sentință judecătorească pentru acțiuni ilegale la închisoare sau pedepse mai aspre, de asemenea cei care au fost anchetați pentru infracțiunile respective și în privința cărora nu au fost pronunțate de organele judiciare sentințe de achitare;
- 2) persoanele destituite din funcție sau din slujba bisericească, ori din componența asociațiilor înregistrate prin decizia acestora, cei eliminați din avocatură (avocații publici sau privați și ajutorii lor);
- 3) persoanele declarate debitori insolvabili;
- 4) persoanele care se află sub tutelă pentru risipă;
- 5) slujitorii cultului religios [7].

Comparativ cu legea țaristă din 15 iunie 1912, proiectul demonstra un spirit mai democratic; astfel, nu mai erau excluși evreii, iar censul de avere era eliminat.

Dependența materială a judecătorilor de pace de administrația locală nu a fost înlăturată complet, dar era mai atenuată, căci prevedea că judecătorul de pace primește din bugetul (trezoreria) Republicii mijloace financiare pentru întreținere, deplasări, cheltuieli de cancelarie, angajarea curierilor în mărimea stabilită în anexa la art.238. Totuși, judecătorul de pace de sector primea din mijloacele bănești ale zemstvei, iar în orașe – din cele ale orașului sume pentru închirierea locuinței și a reședinței de serviciu.

Următoarea instanță, Congresul judecătorilor de pace, avea în competența sa examinarea reclamațiilor și protestelor pe dosarele examinate de judecătorii de pace, de asemenea examinarea dosarelor administrative din județ și alte activități indicate de lege, pe care proiectul respectiv nu le indica, posibil le lăsa pentru un viitor act normativ.

La ședințele Congresului participa adjunctul Procurorului de pe lângă Tribunal pentru a prezenta concluziile pe dosare conform legii. Articolul 74 institua într-o formă specifică inamovibilitatea judecătorilor de pace, stipulând că în termenul pentru care au fost aleși judecătorii de pace aceștia nu pot fi eliberați din funcție fără cererea lor expresă.

Compartimentul II era intitulat „Instanțele generale”, deci, pe vechi, cu toate că instanțele de pace nu mai erau numite judecătorii locale. Acestea erau tribunalele cu competență teritorială asupra câtorva județe; cate județe anume nu se specifica, dar cert este că nu în fiecare județ. Ca instanță generală era Curtea de Apel, doar una cu sediul în Chișinău, și Curtea de Casație – cu sediul tot în Chișinău.

Tribunalul era compus din președinte, membri și anchetatori judiciari (judecători de instrucție). Pe lângă fiecare tribunal activa arhiva notarială sub conducerea notarului superior, care după drepturile sale se asimilează membrului tribunalului.

Capitolul doi era consacrat juraților. Opiniile privind necesitatea acestora erau contrarii, ceea ce a fost expus în Preliminarii, în Considerentele autorilor proiectului, în care se arăta că la examinarea acestui articol minoritatea Comisiei a fost *pro* susținând că:

- 1) jurații sunt considerați demni de încredere;
- 2) soluționarea cauzelor cu ajutorul juraților va democratiza justiția;
- 3) vor fi evitate sentințe prea aspre;
- 4) absența cunoștințelor speciale la jurați nu este o piedică, fiindcă completul de judecată va completa această lacună și va ajuta la stabilirea pedepsei.

Majoritatea membrilor Comisiei a fost *contra* din două considerente:

- 1) jurații nu posedă cunoștințe speciale;
- 2) dacă jurații vor considera că inculpatul merită indulgență, vor influența decizia instanței asupra pedepsei [8].

Articolul 91 stipula cine pot fi jurați și cine nu pot fi incluși în listele juraților. Astfel, nu puteau fi jurați:

1. Persoanele din ierarhia bisericească și mănăstirească;

2. Toți militarii activi din trupele terestre și marine și funcționarii civili din armată, cei care slujesc în domeniul militar-judiciar în departamentele militar și maritim;
3. Învățătorii școlilor populare [9]. Această ultimă excepție este și în legislația altor state și, posibil, este motivată prin faptul că absența învățătorului de la lecții în școală este mult mai gravă decât neparticiparea lui la ședința judecătorească. În România (ca, de altfel, și în Imperiul Rus) profesia de învățător nu reprezenta un obstacol pentru a fi jurat.

Competența Curții de Apel prevedea că proiectul prezentat Sfatului Țării se extinde asupra teritoriului Republicii Moldovenești. Curtea putea fi divizată în departamente. Curtea de Casație urma să fie compusă din două departamente: unul – pentru dosarele civile, altul – pentru dosarele penale. Pentru examinarea dosarelor administrative urma să se instituie Departamentul administrativ. Adunarea Generală a tuturor departamentelor Curții de Casație se constituia pentru soluționarea definitivă a conflictelor de competență între instanțele judiciare și organele guvernamentale și pentru examinarea propunerilor ministrului Justiției referitor la soluționarea neuniformă a cauzelor de către diferite instanțe sau care trezesc în practică dubii. De asemenea, de competența Adunării Generale a departamentelor Curții de Casație ținea examinarea în cazurile prevăzute de lege în instanța a doua a dosarelor disciplinare ale funcționarilor din justiție, cu excepția președintelui departamentului, membrilor Curții de Casație, a procurorului de pe lângă Curtea de Casație și a adjuncților săi, a căror dosare disciplinare se examinau de Adunarea Generală a departamentelor în prima instanță.

Supravegherea procurorilor ținea de competența procurorilor și a adjuncților lor sub conducerea ministrului Justiției, care avea și calitatea de Procuror General.

Articolul 126 prevedea că pe lângă fiecare Tribunal și Curte de Apel activează un procuror și adjuncții săi, numărul cărora este prevăzut de statele de personal. Articolul următor stipula: un adjunct al procurorului activează pe lângă Tribunal, iar ceilalți – în instanțele din orașele circumscripției.

Pe lângă departamentele Penal și Administrativ ale Curții de Casație activau procurorul și adjuncții lui, repartizarea adjuncților procurorului pe departamente și în Adunarea Generală se realiza de către ministrul Justiției.

Adjuncții procurorului activau sub conducerea procurorului respectiv. Procurorii de pe lângă Tribunal, Curtea de Apel, Curtea de Casație se subordonau ministrului Justiției. Toți procurorii, cu excepția procurorului adjunct al Tribunalului, erau numiți de Guvern la prezentarea ministrului Justiției, care, așa cum am arătat mai sus, era și Procuror General.

Procurorul adjunct al Tribunalului era numit de ministrul Justiției la prezentarea procurorului Tribunalului [10].

În proiect nu se arată limba de procedură, dar se stabilește că pe lângă toate instanțele judiciare ale Republicii Moldovenești sunt instituiți traducători și arhivari, care au aceleași drepturi ca și secretarii Tribunalului.

La începutul fiecărui an, instanțele și procurorii transmiteau ministrului Justiției rapoarte despre dinamica dosarelor și persoanele condamnate.

Proiectul prevedea și modalitatea de elaborare și discutare a rapoartelor Tribunalului și ale Curților de Apel, menționând că acestea se elaborează de către președinte de comun acord cu procurorii, iar rapoartele departamentelor Curții de Casație – de președintele Adunării Generale a departamentelor de comun acord cu procurorul. Rapoartele instanțelor erau examinate de adunările generale ale secțiilor și departamentelor instanțelor respective și apoi se prezentau ministrului Justiției.

Pentru ocuparea funcțiilor din domeniul judiciar erau înaintate condițiile privind cetățenia Republicii Moldovenești, vârsta (25 de ani) și studiile – persoane care au diplomă de absolvire a universității sau a unei instituții de învățământ superior cu profil juridic sau au susținut examene la științele juridice, au absolvit altă facultate a instituției de învățământ superior, dar au demonstrat în serviciu cunoștințe din domeniul judiciar (art.202). Ele erau alese de Adunarea Generală a secțiilor (departamentelor) și confirmate în funcție de guvern la demersul ministrului Justiției pe baza deciziei Adunărilor Generale ale instanțelor respective. Proiectul înseamnă o notă, conform căreia prima componentă a Curții de Apel și a Curții de Casație va fi numită de guvern.

Proiectul se ocupa și de reglementarea profesiei de avocat; în art.329-381 erau expuse drepturile, îndatoririle și răspunderea avocaților. De asemenea, era reglementat statutul juridic al Consiliului (Baroului) avocaților, drepturile și îndatoririle acestuia, inclusiv dreptul de a sancționa avocații pentru încălcarea angajamentelor asumate cu: avertisment, mustrare, interdicția de a exercita atribuțiile de avocat pe un termen de până la 1 an, eliminarea din barou și, în cazuri penale grave, trimiterea în judecată (art.344).

Avocații de pe lângă instanțe se ocupau de dosarele părților în proces sau ale inculpaților fie prin alegere de către părți, fie, în anumite cazuri, prin numire de către Consiliul avocaților sau președintele instanței.

Articolul 330 al proiectului prevedea: Avocați pot fi persoanele care au diplomă de absolvire a universității sau a unei instituții de învățământ superior cu profil juridic sau care au susținut examene la științele juridice și dacă, în afară de aceasta, au activat nu mai puțin de 5 ani în domeniul judiciar în funcții în exercitarea cărora își puteau forma deprinderi practice pentru a examina dosare sau dacă au fost candidați la funcție judiciară nu mai puțin de 5 ani sau au făcut timp de 5 ani practică judiciară în calitate de ajutor de avocat sub îndrumarea unui avocat ori, deși au absolvit alte facultăți, posedă cunoștințe în domeniul judiciar [11].

Potrivit dispozițiilor țariste, avocații urmau să fie atribuiți Curții de Apel, iar reședința lor – într-un oraș din circumscripția Curții la care au fost atribuiți. Dar, avându-se în vedere că se prevedea înființarea doar a unei Curți de Apel – la Chișinău, toți avocații urmau să fie atribuiți Curții de Apel Chișinău.

Asemănător sistemului rusc, în proiect era reglementat și regimul juridic al reprezentanților părților în justiție (частные поверенные), care puteau fi persoanele ce au primit certificate speciale cu drept de a reprezenta în judecată. Certificatele respective puteau fi eliberate de Congresele de pace, Tribunale, Curtea de Apel. Posesorul aceluși certificat putea reprezenta interesele clientului său doar în instanța care i-a eliberat acel certificat (art.383), cu mențiunea că la cererea clientului îl poate reprezenta și în Curtea de Casație. Pentru a obține un astfel de certificat, solicitantul adresa o cerere instanței, care trebuia să se convingă că solicitantul posedă cunoștințe pentru a reprezenta în judecată. Această regulă nu se aplica în cazurile în care persoana avea deja un certificat eliberat de o altă instanță de același nivel sau superior ori dacă avea diploma universitară sau a altei instituții de învățământ cu profil juridic, sau dacă a susținut examene la disciplinele juridice. Spre deosebire de avocați, în cazul reprezentanților nu se solicita experiența practică juridică. Numele celor care au obținut certificatele respective erau comunicate Ministerului Justiției și erau publicate în organul guvernamental pentru a fi aduse la cunoștința publică.

Instanța care a eliberat certificatul era în drept, din proprie inițiativă sau la demersul procurorului, să sancționeze disciplinar în caz de acțiuni incorecte ori condamnabile cu: avertisment, mustrare, interdicție de a exercita atribuțiile de reprezentant pe un termen de până la 1 an, retragerea certificatului (art.394). Articolul 399 indica în mod special că și femeile au dreptul să fie reprezentanți ai clienților în instanțe [12].

Referitor la notari, proiectul prevedea condiții destul de dure. Astfel, în art.413 se indica: „Notari pot fi persoanele care întrunesc condițiile cerute de art. 329 (354)”. Acestea erau similare celor pentru avocați: dacă persoanele au diplomă de absolvire a universității sau a unei instituții de învățământ superior cu profil juridic sau au susținut examene la științele juridice și dacă, în afară de aceasta, au activat nu mai puțin de 5 ani în domeniul judiciar în funcții în exercitarea cărora își puteau forma deprinderi practice pentru a examina dosare sau dacă au fost candidați la funcție judiciară nu mai puțin de 5 ani sau au făcut timp de 5 ani practică judiciară în calitate de ajutor de avocat sub îndrumarea unui avocat ori, deși au absolvit alte facultăți, posedă cunoștințe în domeniul judiciar. Având în vedere condițiile concrete din Basarabia acelor timpuri, era prevăzut că, în caz de insuficiență de astfel de persoane, notari puteau fi persoanele cu studii superioare sau care au lucrat nu mai puțin de 5 ani cel puțin în funcție de ajutoari de secretari ai Tribunalului sau ca secretari ai Congresului de pace.

Conducerea notariatului sub supravegherea instanței era încredințată notarilor și notarilor superiori de pe lângă Arhiva notarială conform Regulamentului despre Notariat, făcându-se trimitere la Regulamentul țarist din 14 aprilie 1866 (43186), art.1 [13].

În compartimentul 9 se reglementa statutul juridic al funcțiilor de pe lângă instanțele judiciare: executori judecătorești, curieri. Executorii judecătorești de pe lângă Tribunal și Curtea de Apel trebuiau să fie numiți de președintele instanței respective, iar executorii de pe lângă Curtea de Casație – de procurorul Curții după ce se conving de moralitatea candidaților și după susținerea de către aceștia a probelor în fața unei comisii speciale (art.284) [14].

Prezintă interes faptul că pentru a accede în funcție executorul judecătorec trebuia nu doar să depună jurământul, dar și un gaj, cuantumul căruia în eventualitatea prejudiciului ce putea interveni în urma acțiunilor incorecte ale acestuia trebuia să fie stabilit prin lege la propunerea ministrului Justiției. În legătură cu gajul, articolul 311 stabilea: „Dacă prin acțiunile incorecte sau ilegale ale executorului judecătorec va fi cauzat un prejudiciu, atunci, indiferent de răspunderea disciplinară sau penală, vinovatul răspunde material cu gajul, iar în caz de insuficiență a acestuia – cu orice altă avere”.

Executorii judecătorești din cadrul tuturor instanțelor judiciare alegeau din mediul lor, de comun acord, Consiliul, compus din președinte și membri. Acest Consiliu avea în sarcină monitorizarea exercitării de către executori a atribuțiilor de serviciu, soluționarea litigiilor dintre executori, examinarea reclamațiilor depuse în Consiliu de către justițiabili, aplicarea sancțiunilor disciplinare, printre care se enumără avertismentul, observația și musturarea.

Unele reminiscențe țariste sunt totuși vizibile în proiectul prezentat în ședința din 9 martie 1918. Ca o reminiscență țaristă putem considera art.283 pct.7, care prevedea: „Nu pot fi executori judecătorești persoanele care au fost eliberate din serviciu prin judecată sau din preoție pentru vicii, excluse din asociații și adunări prin deciziile acelor stări la care aparțin, de asemenea cei excluși din asociații și societăți înregistrate”. Deci, se făcea iarăși trimitere la regimul medieval de stări, cu toate că au avut intenția să se îndepărteze de acesta.

Altă incoerență se regăsește la art.285, care face trimitere la articolul precedent 300, deși precedent ar fi articolul 284. Articolele 408 și 440 sunt expuse de două ori. În art.429 se prevedea că instanțele judiciare ale Imperiului (deși Republica Moldovenească își proclamase independența, iar Imperiul Rus nu mai exista nici *de facto*, nici *de iure*, fiindcă la 5 septembrie 1917 Rusia a fost proclamată republică) se adresează Procurorului Tribunalului.

Mai mult, art.289 prevede: Executorii judecătorești de pe lângă departamentele de Casație ale SENATULUI sau Curte trebuie să aibă locul permanent de trai în acel oraș unde au reședința Senatul sau Curtea. Senatul era organ al Imperiului Rus, însă în structura organelor Republicii Moldovenești nu exista așa organ. Această greșală era prezentă și în alte articole: în art.385 – Reprezentantul care reprezintă pe împlicinat sau învinuit în judecătoria de pace, Tribunal, Curtea de Apel are dreptul, la cererea clientului, să-l reprezinte și în Curtea de Casație a SENATULUI GVERNANT. În art.440 lit.b) și e) – informația despre înregistrarea asociației se publică în Vestile Senatului [15].

În nota la art.296 se propune compararea cu Regulamentul Instituțiilor Guberniale din 1775 al Ecaterinei II: În caz că rezistența nu este înlăturată cu forțele poliției, adresarea către forțele militare se face în ordinea generală. (Compară Reg. Inst. gub., art 316, nota la anexă...Red. an. 1912) [16].

Articolul 423 impune traducătorului autorizat să aibă o șampilă cu stema guberniei (?) – prevedere de ne-conceput, deoarece Basarabia nu mai era gubernie, Sfatul Țării o proclamase republică independentă încă la 24 ianuarie 1918.

Un alt exemplu de inconsecvență prezintă notă la art.371, în care se stipulează: „În 1868 a fost stabilită în anexă (anexa VII) taxa pentru remunerarea avocatului..... Petersburg și Moskova în caz de asistență juridică pe dosare civile. Acțiunea acesteia a fost extinsă și asupra altor... atât în circumscripțiile existente, cât și în cele noi până la stabilirea în ordinea prescrisă de art.371 pentru fiecare circumscripție. 1868, 3 iulie (46077) I-III. 1872, 11 ianuarie (50406). 1914, 18 august (c.l.2284) Înalta poruncă” [17].

Concluzii

Din analiza proiectului de lege prezentat Sfatului Țării la 9 martie 1918 reiese că în Basarabia, proclamată Republică independentă la 24 ianuarie 1918, existau îngrijorări și preocupări pentru reorganizarea justiției pe baze democratice, principalele fiind cele de înlăturare a inegalităților în fața legii și a justiției, inegalități specifice structurii medievale a organizării sociale ruse. Totuși, experiența democratică limitată a autorilor proiectului, presiunea timpului (posibil și alte motive de ordin subiectiv) și-au pus amprenta asupra proiectului respectiv, astfel încât în proiectul de lege prezentat Sfatului Țării erau prezente erori și inadvertențe. În aceste condiții, problema reorganizării justiției în Basarabia rămânea a fi una actuală și după proclamarea la 27 martie 1918 a unirii cu România.

Referințe:

1. СОФРОНЕНКО, К.А. *Аграрное законодательство в России (вторая половина XIX - начало XX вв.)*. Москва: Изд-во МГУ, 1981, с.62.
2. ВАСИЛЬЕВ, А.А. *Закон о преобразовании местного суда, 15 июня 1912 г.* С.-Петербург: Изд-во юридического книжного магазина В.П. Анисимова, 1913, с.1.
3. Ibidem, p.3.
4. Ibidem, p.53.
5. SAVENCO, M. *Legile locale din Basarabia și jurisprudența Imperiului Rus* (Ediție îngrijită, traducere și note de Elena Aramă și Mihai Tașcă). Chișinău: Cartea juridică, 2012, p.17.

6. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond 727, inv.2, dosar 55, file 50-96.
7. Ibidem, fila 62 verso.
8. Ibide, fila 61.
9. Ibidem, fila 70.
10. Ibidem, fila 72 verso.
11. Ibidem, fila 85.
12. Ibidem, fila 91.
13. Ibidem, fila 92.
14. Ibidem, fila 82.
15. Ibidem, fila 94.
16. Ibidem, fila 82.
17. Ibidem, fila 89.

Date despre autori:

Elena ARAMĂ, doctor habilitat, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: departament.public@mail.ru

Oxana CHISARI-LUNGU, doctor în drept, lector universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: departament.public@mail.ru

Prezentat la 18.04.2018